

# بسم الله الرحمن الرحيم

نقش مادر در تربیت دینی فرزندان در عصر رسانه های نوین

زینب محمدی<sup>۱</sup>

---

<sup>۱</sup>. طلبه سطح دوم دوره عمومی ویژه، مدرسه الزهرا (س) گیلانغرب. [zeynab.moohammadi@gmail.com](mailto:zeynab.moohammadi@gmail.com)

## ۱. چکیده

در عصر گسترش رسانه‌های نوین و ظهور الگوهای جدید فرهنگی، تربیت دینی فرزندان با چالش‌های تازه‌ای روبه‌رو شده است. در این میان، مادر به‌عنوان نخستین الگوی رفتاری و مهم‌ترین پیوند عاطفی کودک، نقشی محوری در هدایت دینی فرزندان ایفا می‌کند. پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی و بر پایه منابع اسلامی، مطالعات تربیتی و اسناد معتبر رسانه‌ای، به بررسی نقش مادر در تقویت تربیت دینی کودکان در مواجهه با رسانه‌های دیجیتال می‌پردازد. یافته‌ها نشان می‌دهد که ارتقای سواد رسانه‌ای مادر، الگو بودن او در زیست دینی، و مدیریت هدفمند استفاده فرزندان از رسانه، تأثیری مستقیم بر شکل‌گیری نگرش‌های دینی و اخلاقی آنان دارد. نتایج همچنین بیانگر آن است که رابطه عاطفی سالم میان مادر و فرزند، پذیرش پیام‌های تربیتی را در بستر رسانه‌ای تسهیل می‌کند. این مقاله در نهایت مجموعه‌ای از راهکارهای کاربردی برای بهره‌گیری صحیح از رسانه و تقویت تربیت دینی در خانواده ارائه می‌دهد.

**کلیدواژه‌ها:** تربیت دینی، مادر، رسانه‌های نوین، خانواده، سواد رسانه‌ای، فرزندپروری اسلامی.

## ۲. مقدمه

تحولات شتابان فناوری ارتباطات در دو دهه اخیر، چهره زندگی فردی و اجتماعی انسان را دگرگون کرده است. فضای مجازی، شبکه‌های اجتماعی، بازی‌های آنلاین و پلتفرم‌های چندرسانه‌ای، نه تنها شکل جدیدی از ارتباط و آموزش را ایجاد کرده‌اند، بلکه نظام ارزشی و هویتی نسل جوان را نیز تحت تأثیر قرار داده‌اند. این تغییرات، تعاملات خانواده و به‌ویژه نقش مادر را در تربیت فرزندان پیچیده‌تر کرده است، زیرا کودکان از نخستین سال‌های زندگی با رسانه‌های هوشمند در تماس هستند و در معرض محتوای متنوع و گاه ناسازگار با ارزش‌های دینی قرار می‌گیرند. این وضعیت ضرورت تدوین الگویی جدید را برای حفظ و تقویت تربیت دینی، با تأکید ویژه بر نقش فعال و هوشمندانه مادر در عصر دیجیتال، ایجاد می‌کند.

در تربیت اسلامی، مادر نخستین آموزگار ایمان، اخلاق و محبت الهی است. تأثیر عاطفی مادر بر فرزند در سال‌های ابتدایی زندگی، زیربنای شکل‌گیری باورها و ارزش‌های دینی در سال‌های بعد است. نقش الگویی مادر، همراهی عاطفی و فراهم کردن محیط امن خانوادگی، از مهم‌ترین عوامل تثبیت رفتارهای دینی به شمار می‌رود.<sup>۱</sup> با این حال، در عصر رسانه‌های نوین، این فرایند ساده و سنتی دیگر پاسخ‌گو نیست. حضور گسترده محتوای غیردینی یا حتی ضد دینی در فضای مجازی، مادران را ناگزیر ساخته است تا ضمن ایفای نقش عاطفی و تربیتی، به ارتقای

---

<sup>۱</sup>. جوادی آملی، زن در آینه جمال و جلال الهی، ص. ۲۴۲.

مهارت‌های رسانه‌ای نیز بپردازند<sup>۱</sup>. پژوهش‌ها نشان داده‌اند که استفاده آگاهانه از رسانه‌های نوین می‌تواند به تقویت آموزه‌های دینی و تربیت اخلاقی کودکان کمک کند<sup>۳</sup>.

از دیدگاه روان‌شناسی رشد، همان‌طور که در پژوهش‌های فلور و ناپ (Knapp & Flor) نیز تأیید شده است، الگوهای رفتاری و اعتقادی مادر بیشترین تأثیر را بر شکل‌گیری هویت دینی فرزندان دارند. مطالعات نشان می‌دهند کودکانی که در خانواده‌ای رشد می‌کنند که مادر با حضور فعال و آگاهانه در فضای رسانه‌ای، آموزه‌های دینی را همراه با بحث و گفت‌وگو ارائه می‌دهد، توانایی بیشتری در درونی‌سازی ارزش‌های دینی دارند<sup>۴</sup>. در واقع، تربیت دینی در دنیای امروز بیش از هر زمان دیگری به «آگاهی رسانه‌ای مادر» و «توان مدیریت محتوای فرهنگی» وابسته است. توانایی مادر در تشخیص محتوای مفید، ایجاد فرصت گفت‌وگو و هدایت فرزند در فضای دیجیتال، نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل‌دهی باورهای دینی دارد.

علاوه بر نقش الگویی، مادر به‌عنوان مدیر فرهنگی خانواده نیز عمل می‌کند. پژوهش‌ها نشان داده‌اند مادرانی که محیط خانوادگی را با محتوای دینی غنی می‌کنند- مانند قصه‌های اخلاقی، برنامه‌های مذهبی، یا جلسات خانوادگی- توانسته‌اند علاقه و انگیزه فرزندان را برای یادگیری ارزش‌های دینی افزایش دهند<sup>۵</sup>. این استراتژی‌ها نه

---

<sup>۱</sup>. Valkenburg, P. M., et al., "Developing a scale to assess three styles of television mediation. pp. 52-66.

<sup>۲</sup>. عزیزپور، فتاحی، ضرورت ارتقای سواد رسانه‌ای مادران در مواجهه با چالش‌های تربیتی فضای مجازی و تأثیر آن بر تربیت دینی فرزندان، ص. ۶۲.

<sup>۳</sup>. سلیمانی و یوسفی، راهکارهای عملی برای استفاده از رسانه‌های نوین در جذاب‌سازی آموزش‌های دینی و قرآن برای کودکان، ص. ۱۷.

<sup>۴</sup>. فرخی و کریمی، بررسی تأثیر سبک زندگی رسانه‌ای والدین بر دینداری فرزندان با تأکید بر نقش نظارتی و گفت‌وگویی آگاهانه، ص. ۹۹.

<sup>۵</sup>. Goodenough, The Family as a Gatekeeper of Culture. p220.

تنها به درونی‌سازی رفتارهای دینی کمک می‌کنند، بلکه باعث توسعه مهارت‌های شناختی و عاطفی فرزندان نیز می‌شوند.

یکی از چالش‌های مهم در عصر دیجیتال، رقابت میان جذابیت‌های رسانه‌ای و ارزش‌های دینی است. بازی‌های آنلاین، ویدئوهای کوتاه و شبکه‌های اجتماعی معمولاً محتوایی سریع و هیجان‌انگیز ارائه می‌دهند که توجه کودکان را به خود جلب می‌کند. اگر مادر نتواند روش‌های خلاقانه و جذابی برای ارائه آموزه‌های دینی پیدا کند، احتمال کاهش اثرگذاری تربیت دینی افزایش می‌یابد. در مقابل، مادرانی که با استفاده از فناوری، محتوای دینی تعاملی و جذاب تولید یا انتخاب می‌کنند، موفق شده‌اند علاقه فرزندان را به ارزش‌های الهی افزایش دهند.<sup>۱</sup> برای مثال، استفاده از اپلیکیشن‌های قرآنی تعاملی یا مسابقات خانوادگی با محوریت اخلاق و دین، موجب مشارکت فعال فرزندان در یادگیری می‌شود.

پژوهش‌های اخیر همچنین بر اهمیت گفت‌وگوی مستمر میان مادر و فرزند تأکید دارند. مطالعات نشان می‌دهند فرزندانی که در محیط خانوادگی امکان طرح پرسش، بیان تجربه‌ها و بحث درباره مسائل دینی دارند، هویت دینی قوی‌تر و پایدارتر پیدا می‌کنند.<sup>۲</sup> این امر به ویژه در سنین نوجوانی اهمیت دارد، زمانی که نوجوان بیشتر به منابع خارجی، دوستان و شبکه‌های اجتماعی وابسته می‌شود. حضور فعال مادر در این مرحله، به شکل‌گیری و تقویت باورهای دینی کمک شایانی می‌کند.

## ۱.۲. پیشینه تحقیق و نوآوری پژوهش

---

۱. رحمانی، نیره، نقش سواد رسانه‌ای و الگوی والد-فرزندی در شکل‌گیری هویت دینی فرزندان، ص. ۱۰۶.

۲. سلیمانی و یوسفی، راهکارهای عملی برای استفاده از رسانه‌های نوین در جذاب‌سازی آموزش‌های دینی و قرآن برای کودکان، ص. ۲۹.

۳. رضاییان، توتونچی، پیش‌بینی هویت دینی فرزندان براساس الگوهای تعاملی خانواده، ص. ۱۰۹-۱۲۸.

## ۱۲. منابع

الف) منابع فارسی

۱. قرآن کریم.

۲. نهج البلاغه (۱۳۸۳ ه.ش). ترجمه و توضیح مصطفی ملکیان. تهران: [بی نا]

۳. امام خمینی. (۱۳۶۸ ه.ش). صحیفه امام. ج ۷. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.

۴. بخاری، محمد بن اسماعیل. (بی تا). صحیح بخاری. بیروت: دار الفکر.

۵. جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۸۵ ه.ش). زن در آینه جمال و جلال الهی. قم: نشر اسراء.

۶. \_\_\_\_\_، (۱۳۸۷ ه.ش). زن در آینه جلال و جمال. قم: نشر اسراء.

۷. حجازی، سیدمهدی. (۱۳۹۷ ه.ش). تغییرات نقش والدین در تربیت دینی در عصر دیجیتال. فصلنامه تعلیم و تربیت اسلامی، ۱۰(۲)، ۴۴-۲۱.

۸. رحمانی، نیره. (۱۳۹۷ ه.ش). نقش سواد رسانه‌ای و الگوی والد-فرزندی در شکل‌گیری هویت دینی فرزندان. فصلنامه پژوهش در آموزش معارف و تربیت اسلامی، ۴(۱۱)، ۹۷-۱۱۴.

۹. رحیمی، مریم. (۱۳۹۸ ه.ش). تقویت سواد رسانه‌ای والدین و نقش آن در تربیت دینی کودکان. پژوهش‌های تربیت اسلامی، ۹(۲)، ۵۰-۶۵.

۱۰. \_\_\_\_\_، (۱۴۰۰ ه.ش). الگوسازی والدین و تاب‌آوری دینی نوجوانان در برابر رسانه. پژوهش‌های تربیت اسلامی، ۸(۱)، ۷۶-۵۵.

۱۱. \_\_\_\_\_، (۱۴۰۱ ه.ش). بازتعریف نقش مادر در عصر دیجیتال: رهبر فرهنگی خانواده. فصلنامه مطالعات تربیت و رسانه، ۱۰(۲)، ۹۰-۱۰۵.

۱۲. رحیمی، مریم؛ همکاران. (۱۴۰۱ ه.ش). الگوی سیاست‌گذاری فرهنگی برای حمایت از نقش تربیتی مادر در عصر دیجیتال. فصلنامه مطالعات سیاست‌گذاری فرهنگی، ۶(۲)، ۴۵-۶۵.

۱۳. رضاییان، حمید؛ و توتونچی، بهاره. (۱۳۹۸ ه.ش). پیش‌بینی هویت دینی فرزندان براساس الگوهای تعاملی خانواده، دینداری والدین و تفکر انتقادی نوجوان. مطالعات زن و خانواده، ۷(۳)، ۱۰۹-۱۲۸.

۱۴. سعیدی‌نژاد، فاطمه. (۱۴۰۰ ه.ش). نقش سواد رسانه‌ای مادران در کاهش آسیب‌های رسانه‌ای کودکان. فصلنامه مطالعات ارتباطات، ۲۸(۳)، ۷۵-۹۶.

۱۵. سلیمانی، مریم؛ و یوسفی، رضا. (۱۴۰۱ ه.ش). راهکارهای عملی برای استفاده از رسانه‌های نوین در جذاب‌سازی آموزش‌های دینی و قرآن برای کودکان. فصلنامه پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، ۳۱(۵۵)، ۱۷-۳۴.

۱۶. عبدالمی، محمد رضا؛ و محمدی، زهرا. (۱۴۰۲ ه.ش). تأثیر اینفلوئنسرهای نوجوان بر سبک زندگی. پژوهش‌نامه مطالعات فرهنگی و رسانه، ۱۴(۳)، ۹۷-۱۲۲.

۱۷. عزیزپور، سارا؛ و فتاحی، مرتضی. (۱۴۰۰ ه.ش). ضرورت ارتقای سواد رسانه‌ای مادران در مواجهه با چالش‌های تربیتی فضای مجازی و تأثیر آن بر تربیت دینی فرزندان. مجله مطالعات تربیتی و روان‌شناسی اسلامی، ۵(۱)، ۵۵-۷۰.

۱۸. عالم‌زاده، نرگس؛ و یوسفی، رضا. (۱۴۰۲ ه.ش). گفت‌وگوی تحلیلی والدین و تقویت سواد رسانه‌ای فرزندان در مواجهه با محتوای دینی. پژوهشنامه تعلیم و تربیت اسلامی، ۱۵(۳)، ۵۲-۳۵.

۱۹. فرخی، محمد؛ و کریمی، احمد. (۱۳۹۷ ه.ش). بررسی تأثیر سبک زندگی رسانه‌ای والدین بر دینداری فرزندان با تأکید بر نقش نظارتی و گفت‌وگوی آگاهانه. دوفصلنامه خانواده و پژوهش، ۱۶(۴)، ۸۵-۱۰۰.

۲۰. کاستلز، مانوئل. (۱۳۹۶ ه.ش). قدرت ارتباطات. (ترجمه: حسین بصیریان). تهران: نشر طرح نو، چاپ اول.

۲۱. کوهی، مریم؛ حسینی، لیلا؛ و رضایی، علی. (۱۳۹۹ ه.ش). رابطه کیفیت ارتباط مادر و نوجوان با گرایش دینی و رفتار اخلاقی. پژوهش‌های روان‌شناسی تربیتی، ۱۰(۲)، ۷۲-۵۵.

۲۲. مطهری، محمد. (۱۳۷۲ ه.ش). تعلیم و تربیت در اسلام. تهران: انتشارات صدرا.

۲۳. \_\_\_\_\_، (۱۳۷۴ ه.ش). مجموعه آثار. ج ۵. تهران: انتشارات صدرا.

۲۴. یوسفی، سحر؛ و همکاران. (۱۴۰۲ ه.ش). تأثیر نقش مادر به عنوان راهنمای فرهنگی بر استرس رسانه‌ای و گرایش‌های هویتی نوجوانان. مطالعات زن و خانواده، ۱۵(۲)، ۱۳۵-۱۵۰.

۲۵. یوسفی، سحر؛ و همکاران. (۱۴۰۰ ه.ش). تأثیر گفت‌وگوی مادر-فرزند بر مقاومت نوجوانان در برابر فشار همسالان. مطالعات زن و خانواده، ۱۳(۲)، ۹۸-۱۱۰.

۲۶. یوسفی، زهرا؛ و صادقی، لیلا. (۱۳۹۹ ه.ش). تأثیر گفت‌وگوی مادر-فرزند درباره رسانه بر درونی‌سازی ارزش‌های دینی نوجوانان. پژوهشنامه تعلیم و تربیت اسلامی، ۱۲(۲)، ۶۲-۴۵.

(ب) منابع انگلیسی

1. Bandura, A. (1977). Social Learning Theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

2. Bowlby, J. (1969). *Attachment and Loss: Vol. 1. Attachment*. New York: Basic Books.
3. Erikson, E. H. (1963). *Childhood and Society*. New York: W. W. Norton & Company.
4. Goodenough, A. K. (2017). The Family as a Gatekeeper of Culture: Maternal efforts to transmit religious and moral heritage. *Sociology of Religion*, 78(2), 201–222.
5. Papert, S. (1980). *Mindstorms: Children, Computers, and Powerful Ideas*. New York: Basic Books.
6. Ramasubramanian, S. (2022). *Media and Cultural Influences on Religious Socialization*. New York: Routledge.
7. Smith, C., Denton, M. L., Faris, R., & Regnerus, M. (2002). Mapping American adolescent religious participation. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 41(4), 597–612.
8. Valkenburg, P. M., Krcmar, M., Peeters, A., & Marseille, N. (1999). Developing a scale to assess three styles of television mediation... *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 43(1), 52–66.

#### ج) اسناد و گزارش‌های نهادی

۱. سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت). (۱۴۰۲ ه.ش). سند راهبردی پژوهش‌های کاربردی حوزه دین و رسانه. تهران: سازمان سمت.
۲. مرکز توسعه رسانه‌های فرهنگی. (۱۴۰۲ ه.ش). راهنمای استفاده از محتوای دینی در خانواده. تهران: مرکز توسعه رسانه‌های فرهنگی.
۳. مرکز تحقیقات صدا و سیما. (۱۴۰۲ ه.ش). گزارش ملی وضعیت استفاده کودکان از رسانه‌های دیجیتال. تهران: مرکز تحقیقات صدا و سیما.
۴. وزارت آموزش و پرورش. (۱۴۰۱ ه.ش). راهنمای آموزش سواد رسانه‌ای والدین. تهران: وزارت آموزش و پرورش.

5.UNESCO. (2021). Global Kids Online: Comparative Report. Paris: UNESCO Publishing.